

19. Yüzyılın Başlarında Kudüs

Abdullah Çakmak

Ankara, İLEM Yayınları, 2020, 200 sayfa, ISBN: 978-625-7800-05-1.

Emin KARATAŞLIOĞLU*

Abdullah Çakmak, lisans eğitimini Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamlayıp aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansını yapmıştır. Dört yıl Osmanlı Arşivinde görev almasının ardından atandığı Afyon Kocatepe Üniversitesi öğretim görevliliği sürecinde “Osmanlı Kudüs’ünde Devlet ve Toplum (1798-1841)” başlıklı doktora çalışmasını tamamlamıştır. Hâlen Afyon Kocatepe Üniversitesinin Fen Edebiyat Fakültesinde Tarih Bölümünde doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Tanıtmakta olduğumuz eser; giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşur. Ayrıca “Kaynakça”, “Ekler” ve “Dizin” bölümleri de bulunur. Dipnotların ise her sayfanın alt kısmında okuyucunun istifadesine sunulduğunu görüyoruz.

Kitap, 1798’den 1841’e kadar cereyan eden olayları kapsadığından, giriş bölümünde Yavuz Sultan Selim’in doğu seferinden Napolyon’un Levant bölgesini işgaline kadar hızlı bir girizgâh yapılıyor. Filistin bölgesinin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle beraber Kudüs şehrinin idaresi ve imarı ele alınıyor. Üç semavi dinin yaşadığı bu kutsal şehirde zaman zaman çeşitli sebeplerle isyanların çıktığına değiniliyor. Ayrıca kitabın kapsam alanı, yazılma amacı ve bölümlerde işlenecek konulara yer veriliyor. Son kısımlarda ise İsraili tarihçilerin, 1950’li yıllardan itibaren Osmanlı Kudüs’ünü yoğun bir şekilde çalıştığını ancak Türkiye’de bu türden çalışmaların tedricen ilerlediğini öğreniyoruz.

* Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul, muhammetkarataslioglu@gmail.com

Birinci bölümde, Fransa'nın Mısır'ı işgali anlatılırken işgale sebep olarak iki mesele göze çarpmaktadır: İlki Kölemenler, ikincisi ise İngilizler. Fransa'nın nihai amacının Akdeniz'deki hâkimiyetini güçlendirmek olduğunu görmekteyiz. Bu minvalde Napolyon'un Mısır ve havalisinde giriştiği muharebeler ve Cezzar Ahmet Paşa ile karşılaşması ele alınırken, Fransa'nın Mısır'ı işgali karşısında Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemler teferruatıyla anlatılmaktadır. Bu dönemde ve devamında bölgesel önlemlerin alınmaya çalışıldığını ve bölgede bulunan valilere birden çok sorumluluk yüklenerek meseleleri çözüme kavuşturmalarının istendiğini görmekteyiz. Nitekim Bâb-ı Âli tarafından bölge yöneticilerinin birbirlerine alternatif olarak kullanılacağını, okuyucular göreceklerdir.

Kitabın ana konusu Kudüs şehri olduğundan; Kudüs'ün idari yapısındaki değişim, ayrıca Müslim ve gayrimüslimlerce gerçekleştirilen isyanlar, sebepleri ile ele alınmaktadır. Bu çerçevede Kudüs şehrinin ne denli kozmopolit bir yapıya sahip olduğunu gözlemleme fırsatı elde etmekteyiz. Ta Mora'da çıkan bir isyanın Kudüs'te etkisinin olduğu ve olabileceği görülmektedir.

Kudüs denince akla gelecek isimlerden biri Mehmet Ali Paşa'dır, namıdiğer Kavalalı. Onun Mısır'da gerçekleştirdiği reformlar, Kölemenleri idareden uzaklaştırması, İngiliz işgalinin önüne geçmesi ve Avrupa'ya öğrenci göndermesi anlatılmaktadır. Nitekim zaman zaman Osmanlı merkezî idaresinin Mehmet Ali Paşa'dan yardım isteğiyle de karşılaşmaktayız. Bu yardımın karşılığı olarak Kavalalı'nın, oğlu ve kendisi için çeşitli valilikler istediği görülmektedir. Sultan II. Mahmud'un bu isteklerin tamamını kabul etmemesi ve yaşanan kimi hadiseler sonucunda, Osmanlı ordusu ile Mısır kuvvetleri karşı karşıya gelecektir...

İkinci bölümde ise genel manada seçkin ailelerden, vakıf müessesesinden, yerel mahkemelerden ve Divan-ı Hümayun'a taşınan davalardan bahsedilmektedir. Ayrıca İstanbul'da tertip edilip Mekke, Medine ve Kudüs istikametinde yola çıkarılan *Surre Alayı* teferruatıyla ele alınmaktadır. Diğer yandan, Kudüs kadısının nasıl atandığı ve Süleymaniye medreseleri ile olan ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

Osmanlı Devleti ve İslam medeniyeti açısından önemli bir kurum olan vakıf müessesesi anlatılırken, kaç türlü vakfın olduğu, yerel eşraf olarak tabir edilen ailelerin bu müessese ile ilişkisi ve mahkeme kayıtlarına yansıyan davalardan bahsedilmektedir.

Üçüncü bölüm, Yahudilerin ve Hristiyanların bu şehirdeki tarihsel geçmişini anlatmaktadır. Yahudilerin ilk defa Kudüs'e gelişi, Babil ve Roma sürgünleri ele alınırken, yakın tarihte Kudüs'e göç eden Yahudi grupların adları, göç ettikleri ülkeler ve sebeplerine değinilmektedir. Nitekim Mehmet Ali Paşa döneminde bu göçlerin yeni bir boyut kazandığı zikredilmektedir.

Bir diğer gayrimüslim tebaa olan Hristiyanların on bir farklı zümreden oluştuğu, ibadetlerinin kilise temelli olduğu ve her zümrenin ayrı ayrı kiliselerinin bulunduğu anlatılmaktadır. Hristiyanlar için son derece önemli olan *Kamame/Kutsal Kabir* Kilisesinin hizmetleri bu

muhtelif gruplar arasında görülmektedir. Her bir grubun ayrı hizmet mahalli vardır ve zaman zaman bu hizmetleri yapma konusunda ihtilafa düştükleri görülmektedir. Böyle durumlarda direkt olarak padişahın ferman gönderdiği, kitapta çeşitli örneklerle anlatılmaktadır.

Hukuki dayanaklarına gelecek olursak, Kur'an-ı Kerim'in belirlediği ölçüde cizye veren gayrimüslimler, kendilerine tanınan haklar çerçevesinde yaşamlarını sürdürmektedir. İslam geleneğinde *ahitnameler* verildiği, yazarımız tarafından Hz. Ömer ve Yavuz Sultan Selim örnekleri ile açıklanmaktadır. İkinci bölümde Müslümanların vakıf ve mahkeme davaları üzerinde durulduğundan, bu bölümde de gayrimüslimlerin vakıf ve davaları anlatılmaktadır. Yerel mahkemelerde çözülemeyen davaların şikâyet mekanizması gereğince *Divan-ı Hümayun*'a taşınması hakkı, Müslümanlarda olduğu gibi gayrimüslimlerde de vardır. Çeşitli dava örnekleri yazarımız tarafından okuyucunun istifadesine sunulmaktadır.

Sonuç bölümünde yazarımız, Osmanlı Devleti'nin dört yüzyıl boyunca Kudüs'te hâkimiyetini devam ettirebilmesinin; Müslim ve gayrimüslimlere uyguladığı politikalarla mümkün olduğu çıkarımında bulunmaktadır.

Kitabın ele aldığı zaman diliminde Kudüs'ü etkileyen başlıca olaylar şunlardır: Fransa işgali, Vahhabi Ayaklanması, Mora İsyanı ve Mehmet Ali Paşa'nın merkezî idare ile giriştiği savaş sonucunda şehri Mısır'a bağlaması. Gerçekleşen bu elim hadiselerin Kudüs şehrinde bıraktığı izler, yazarımız tarafından üç bölümde kaleme alınmıştır.

Kitapta grafik ve tablolarla konuların daha açık hâle getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Dipnotlarda, verilen kaynağın yanı sıra bazı kelimelerin açıklanması faydalı olmuştur. Ekler bölümünde görülen, kitap için son derece kıymetli olan arşiv belgelerinden faydalanılması kitaba bir ayrıcalık durumu kazandırmaktadır. Bölümlerin akıcılığı konusunda ise birinci bölümün ikinci ve üçüncü bölüme nazaran daha akıcı olduğunu söyleyebilirim. Bu durum, yazarın üslubuyla değil, anlatılan konu ile ilgilidir.

Kitap, okuyucusunu sunduğu belgeler ve verdiği örneklerle bir menzile ulaştırmaya çalışmaktadır. Üçüncü bölümün ilk sayfasında "*Müslümanların, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi diğer dinlere mensup insanlarla bir arada yaşayamayacağı, onları hoş göremeyeceği ya da onlarla iş birliği yapamayacağı gibi İslam hakkında bir ön yargı oluşturmaya çalışan bazı görüşler de vardır.*" diyen yazarımız, bu görüşün mesnetsiz olduğunu vurgulamakta ve aksini anlatmaktadır. Arşiv dairesinde geçirdiği dört senenin birikimini de bu kitap vesilesi ile literatüre kazandırmak istemiştir.

Sonuç olarak, mukaddes bir şehir olan Kudüs'ü ele alan bu eserin ilk olarak, alana yönelik araştırma yapmak isteyen kişiler için uygun olduğu çıkarımında bulunabilirim. Kudüs'le ilgili literatürü hiç karıştırmamış kişilerin bu kitabı daha ileri bir tarihte okuması daha faydalı olacaktır.